

Salmevalg og salmesang

«Man blir del av noe større»

Henrik Ødegaard

Universitetslektor i kirkemusikk, Det teologiske fakultet, UiO.

heoedeg@online.no

Sammendrag

Salmesangen skårer svært høyt når personer spørres om hvilke sider av gudstjenesten de synes best om. Samtidig er det ikke gjort mye forskning på hvordan sangledelsen påvirker sangen i gudstjenester. Denne artikkelen handler om salmevalg og salmesang i fire menigheter i Den norske kirke som har opplevd økt gudstjenestedeltakelse de seneste årene. Hvordan praktiseres sangledelsen, og hvilke kriterier er lagt til grunn for salmevalget i gudstjenester i de fire menighetene? Finnes det noen fellestrekk? Artikkelen gir en oversikt over litteratur om liturgisk orgelspill, og analyserer praktisk sangledelse med utgangspunkt i lyd/bilde-opptak fra gudstjenester, samt observasjoner og intervjuer med stab og gudstjenestedeltakere. På tross av store forskjeller i salmevalg, fra det strengt kirkeårsbundne til et utvalg helt uavhengig av dagens tekster, viser analysen at salmesangen er et viktig element i hvordan gudstjenestenes kvalitet i de fire menighetene manifesterer seg. Følgende definerte prinsipper for orgelspill og sangledelse går igjen: Spillet er rytmisk støtt, det er valgt gode tempi, og ledelsen er i det hele tatt *forutsigelig* på en slik måte at menigheten trygt kan synge ut.

Nøkkelord

Salmesang, salmevalg, liturgisk orgelspill

Abstract

The singing of hymns scores very highly when people are asked which aspect of a church service engages them most. At the same time, there has not been much research on how the leading of the singing of hymns affects singing in a service. This article is about hymn choice and hymn singing in four congregations in the Norwegian Church that have experienced increased attendance over the past few years. How is the leading of singing carried out, and which criteria are the basis for hymn choice in the four congregations' services? Do they share any common features? The article provides an overview of literature on liturgical organ playing and analyses practical leading of singing from the starting point of sound/video recordings from services. In spite of large variations in hymn choice, from those bound strictly to the church year to a choice completely independent of the particular day's texts, the analysis shows that the singing of hymns is an important element in how the quality of the service manifests itself. The following principles of organ playing and leading of singing recur: The playing is rhythmically steady, there is a good choice of tempi, and leading is on the whole predictable in such a way that the congregation feels confident in singing aloud.

Keywords

Hymn singing, hymn choice, liturgical organ playing

Innledning

Salmesangen skårer svært høyt når personer spørres om hvilke sider av gudstjenesten de synes best om.¹ De lutherske kirker kalles gjerne syngende kirker; salmesangen er både deres

1. Ida Marie Høeg, Harald Hegstad og Ole Gunnar Windsnes, *Folkekirke 2000. En spørreundersøkelse blant medlemmer i Den norske kirke*, (Oslo: KIFO, 2000), 43

særmerke og skattkiste. Samtidig er det ikke gjort mye forskning på hvordan sangledelsen påvirker sangen i gudstjenesten. Denne artikkelen skal handle om salmevalg og salmesang i fire menigheter i Den norske kirke. Jeg vil undersøke hvordan et reflektert salmevalg og en gjennomtenkt og – etter visse kriterier – god sangledelse kan være med på å øke gudstjenestens kvalitet. Med sangledelse mener jeg hvordan menighetens fellessang blir animert og styrt gjennom orgelspill eller av forsangere. Jeg vil besvare disse spørsmålene: Hvordan praktiseres sangledelsen, og hvilke kriterier er lagt til grunn for salmevalget i gudstjenester i de fire menighetene? Finnes det noen fellestrekk?

Menighetene jeg vil studere, er valgt ut fordi de har opplevd økt oppslutning om hovedgudstjenestene de siste årene. Økningen gjør dem utypiske for utviklingen i Den norske kirke som helhet, men gudstjenestene har likevel trekk som kan gjenfinnes mange steder i norske menigheter: Gudstjenesten i menigheten Sør er et eksempel på en gudstjeneste med relativt få mennesker til stede, men der mange av dem er fortrolig med gudstjenestens liturgi og salmer. Den neste gudstjenesten, i Vest, er en gudstjeneste der konfirmanter har mange oppgaver. Gudstjenesten i Nord eksemplifiserer en gudstjeneste med stort fokus på dåpen, men der salmene i stor grad følger kirkeåret. Siste gudstjeneste, i Øst, er et eksempel på salmeledelse i en gudstjeneste med store musikalske ressurser og mange gudstjenestedeltakere.

Selv om den strofiske fellessang slett ikke var ukjent før Luthers tid (det ble sunget hymner i tidebønnene gjennom hele middelalderen), gir vi ham gjerne æren for å ha innført salmesang på folkespråket som en del av messefeiringen. I hans messeforslag «Deutsche Messe» (1526) lar han både propriums- og ordinarieleddene utføres som strofiske sanger, lagt i menighetens munn. Dansk-norsk messefeiring var sterkt påvirket av dette messeforslaget helt fra reformasjonen og fram til slutten av 1800-tallet, noe som kunne føre til søndagsgudstjenester med mye sang og et stort antall menighetssalmer. Luther selv hadde, ifølge Joar Haga, en urokkelig tro på hymnenes kraft, også kraft til å fordrive melankoli og kvaler. I 1534 skriver Luther et brev til organist Matthias Weller, som var nedtrykt og led av store anfektelser. Han skriver: «Og grip nå tangentane og la det syngja heilt til tankane forsvinn, slik David og Elisja gjorde.»² Salmene skapt av Petter Dass, Thomas Kingo, Hans Adolph Brorson og Nikolai F.S. Grundtvig har gitt vårt dansk-norske kirkefellesskap en uvurderlig felles arv og identitet. Nyere salmediktere som Svein Ellingsen, Eyvind Skeie og Edvard Hoem har sammen med komponister som Egil Hovland, Trond Kverno og Harald Gullichsen ført denne arven videre, og bidratt til en storstilt fornyelse av norsk salmesang i løpet av et par generasjoner.

Forskning på salmer og gudstjenestemusikk

Denne artikkelen bidrar med kunnskap om hvordan salmeledelsen utføres. Dette er et felt som er lite undersøkt i norsk sammenheng, selv om salmen som *fenomen* har fått mye oppmerksomhet. Salmenes melodier er godt beskrevet, fra O.M. Sandviks bok *Koralhistorie*³ til Irene Bergheims *Døren høy, porten vid*.⁴ Salmen som syntese av tekst og melodi kan vi lese

2. Haga, Joar, «Martin Luthers forståing av musikken sin verknad.» Kirke og kultur 4 (2018): 350-364(360).

3. Ole Mørk Sandvik, *Norsk koralhistorie* (Oslo: Aschehoug & co, 1930).

4. Bergheim, Irene, *Døren høy og porten vid. Salmetoner i norske salme- og koralbøker fra reformasjonen til forslag til ny salmebok i 2013*. (Trondheim: Akademika, 2013)

om alt hos Skard, *Norsk salmehistorie*⁵, og framfor alt i Stig Wernø Holters brede innføring i salme- og koralhistorie i *Kom, tilbe med fryd*.⁶

I etterkant av gudstjenestereformen i 2011 er det blitt forsket også på musikken: I 2016 gjorde Balsnes og Mosdøl en kvalitativ undersøkelse av 16 menigheters valg av gudstjenestemusikk. Deres arbeid bygde på skriftlig materiale (innsendte gudstjenesteagender) fra menighetene, men omfattet bare de faste sangledd i høymessen, ordinariemelodiene.⁷ Det er også ordinariemusikken som er tema i Karin Nelsons artikkel fra 2015, der hun analyserer Kirkerådets 780-siders utgivelse *Liturgisk musikk for den norske kirke*, med vekt på kriteriene sangbarhet, slitestyrke og relasjonen mellom musikk og tekst.⁸ Også i KIFO-rapporten *Noe falt i god jord: Om gudstjenestereformen sett fra menighetsnivå* er det musikken til de faste ledd i hovedgudstjenesten som får mest plass.⁹

I sin doktorgradsavhandling tematiserer Gunnfrid Øierud hvordan det legges til rette for meningsskaping hos deltakere med forskjellige forutsetninger gjennom bruk av språk, kroppslig framføring og handlinger, musikk, objekter og rom i tre analyserte gudstjenester.¹⁰ I artikkelen «Inkluderende gudstjenestekommunikasjon» beskriver hun hvordan fellessang av en og samme salme («Deg være ære») kan fungere inkluderende eller ekskluderende hos den syngende, relatert til en rekke forutsetninger som diskuteres: orgelspilletts art, oppslutningen om sangen, den kroppslige aktiviteten det er å synge, hvordan vekslende vektlegging av ord og melodi kan virke intellektuelt/følelsesmessig bevegende, salmens alder og utbredelse, den syngendes språkkompetanse, graden av tilslutning til trosmessige postuler i salmens tekst og hvordan man identifiserer seg med salmetekstens «jeg» og «vi» og så videre.¹¹ Endelig må nevnes Øieruds artikkel «Deltakerroller for konfirmanter», der hun blant annet diskuterer hvordan salmevalg og gjennomføring av sangledelse er med på å definere hvilke rom konfirmanter gis for opplevelse og identifikasjon som gudstjenestedeltakere.¹²

Salmesang som praksis

Til forskjell fra den forskningen jeg her har redegjort for, vil jeg i denne artikkelen undersøke praktisk salmeledelse i konkrete gudstjenester. Jeg vil analysere hvordan salmevalget og gjennomføringen av sangledelsen kan ha fellestrekk i de fire undersøkte menighetene. Gjennom å beskrive hvordan salmesangen fungerer, og hvordan salmevalget kan ha maktet å fokusere godt på dagens teologiske innhold, vil det underliggende spørsmål være: Kan et bevisst arbeid med salmevalg og sangledelse ha vært en medvirkende årsak til at oppslutningen har økt i disse menighetene?

5. Skard, 1879-1880

6. Stig Wernø Holter, *Kom, tilbe med fryd. Innføring i liturgikk og hymnologi* (Oslo: Solum forlag, 2008), 243-55.

7. Anne Haugland Balsnes og Hallvard Olavson Mosdøl, «Menighetens soundtrack. Hvilke verdier ligger til grunn for norske menigheters valg av gudstjenestemusikk?», i *Tidsskrift for praktisk teologi 1*, (2016): 17-27.

8. Karin Nelson, «Ny liturgisk musikk for Den norske kirke – tekstrelatert, sangbar og slitesterk», i *Gudstjeneste à la carte. Liturgireformen i Den norske kirke* (red. Anne Haugland Balsnes, Solveig Christensen, Jan Terje Kristoffersen og Hallvard Olavson Mosdøl; Oslo: Verbum Akademisk 2015), 98-115.

9. Pål Ketil Botvar og Hallvard Olavson Mosdøl, *Noe falt i God jord. Den norske kirkes gudstjenestereform sett fra menighetsnivå* (Oslo: KIFO rapport 2014:2).

10. Gunnfrid Ljones Øierud, *Gudstjenesters kommunikasjon og modelldeltakere. Tilrettelagt meningsskaping og resepsjonsvilkår i ulike gudstjenester*. (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo 2013).

11. Gunnfrid Ljones Øierud, «Inkluderende gudstjenestekommunikasjon» i *Gudstjeneste på ny* (red. G. Hellemo; Oslo: Universitetsforlaget, 2014), 180-194.

12. Gunnfrid Ljones Øierud, «Deltakerroller for konfirmanter», i *Gudstjenester med konfirmanter* (red. E. Tveito Johnsen; Oslo: IKO-forlaget, 2017), 158-201.

Studien er en del av forskningsprosjektet «Sted, rom og praksis. Gudstjenester folk vil ha». Dette prosjektet undersøker hva som kjennetegner menigheter i Den norske kirke med økt oppslutning om hovedgudstjenesten.¹³ Menighetene som inngår i studien, er valg ut på grunnlag av kirkelig årsstatistikk administrert av NSD Norsk senter for forskningsdata. Utvalget ble innledet ved at alle menigheter i Den norske kirke ble sortert ut fra oppslutning om gudstjenester de siste fem årene (2013–2017) sammenlignet med de fem foregående årene (2008–2012). Utvalgsprosessen ble gjort på grunnlag av følgende kriterier: Menigheter som hadde en prosentvis økning på 10 % i antall medlemmer, og menigheter med nybygde kirker og sognesammenslåing ble utelukket fra studien. I tillegg har vi kun inkludert menigheter som har mer enn 3000 medlemmer, og kun én menighet fra hvert bispedømme. Utvalgskriteriene er laget for å kunne studere gudstjenester i menigheter der økning ved hovedgudstjenestene ikke primært kan forklares med variabler som medlemsvekst og ekstraordinære hendelser som for eksempelet nytt kirkebygg.

Materialet jeg bruker for å studere salmeledelse i de fire menighetene, er primært videoopptak fra gudstjenestene på Maria budskapsdag 2019. Syv forskere og en forskningsassistent fra forskergruppen i prosjektet observerte gudstjenester i hver av menighetene som inngår i studien, denne søndagen. Forskergruppen har også fått tilgang til historiske og andre dokumenter fra menighetene, planer, møtereferater og strategidokumenter. Forskerne som besøkte menighetene, gjorde lyd/bildeopptak av gudstjenestene og gjorde feltnotater etter en felles mal. Dette materialet har jeg hatt tilgang til i arbeidet med denne artikkelen, ved siden av agender for de observerte gudstjenestene og opptak/utskrifter av intervjuer med de ansvarlige for gudstjenesten, med menighetens ledelse og med gudstjenestebesøkende som har begynt å gå til gudstjeneste de seneste årene. Andre kilder har vært *Norsk salmebok* og *Norsk koralbok* samt de liturgiske ordningene for Den norske kirke.

Fellessang for alle

Salmens vesen er *fellessang*. Visst har mange artister fra 1990-årene og framover laget produksjoner med egne og personlige tolkninger av salmer.¹⁴ Soloframføringer av salmer forekommer også mer og mer i norske gudstjenester. Jeg vil likevel påstå at salmesangens grunnkarakter er *alminnelig*, altså for alle, og at den får sin kraft fra det store, mangfoldige fellesskap av alle som synger. Salmens tekst og melodi bør være så enkel at det er lett å synge med, selv om man ikke er spesielt trent. Blandingen av trenede stemmer og mer lyttende og prøvende røster gjør denne felles rytmiske frambæring av ord og toner desto mer kraftfull. Om salmeteksten skriver Stig Wernø Holter: «Samtidig må salmedikteren kunne sette ord på troserfaringer som fellesskapet og ikke bare enkeltpersoner kan identifiserer seg med.»¹⁵ Holter skriver videre om melodiene: «[E]n tekst som skal uttrykke fellesskapets tro og erfaringer, krever en melodi som tar hensyn nettopp til fellesskapet. Dette får konsekvenser for melodians utforming, omfang og rytme.»¹⁶

Sangen ledes gjerne av en organist eller en annen instrumentalist, noen ganger også av forsangere som har som oppgave å hjelpe menigheten på rett vei. Målet er alltid å forløse

13. Forskningsprosjektet er et oppdrag finansiert av Kirkerådet.

14. Jørgen Straarup og Karl-Johan Hansson «Psalmen i kultur och samhälle. Om NORHYMNS enkätundersökning» i *Dejlig er jorden, psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*, (red. K-J Hansson, F. Bohlin og J. Straarup; Åbo: Åbo Akademis förlag 2000), 9-19 (9).

15. Holter, *Kom, tilbe med fryd*, 244.

16. *Ibid.*, 258

hele menighetens sang. Christensen påpeker at den som velger ut salmene, har en viktig oppgave:

Det er en uhyre magtful position å være den eller dem, der bestemmer salmerne til menighetens gudstjeneste. Vedkomne præger ved valget både forståelsen af, hvem vi er, hvad vi er samlet om, og hvad det betyder for os – og vælger det sprog og den tone, hvori den enkelte kommunikerer med Gud.¹⁷

Forrettende prest er ansvarlig for gudstjenestens forkynnelse, og sammen med kantor har hun ansvar for valg av den enhet av tekst og melodi som salmene representerer.

Lex orandi lex credendi er en tradisjonell teologisk formulering, som kan oversettes med: «Slik man ber, slik tror man.» På samme måte kunne man gjerne i luthersk sammenheng si: *Lex cantandi lex credendi*, eller: «Slik man synger, slik tror man.»¹⁸ Christensen framholder i sin artikkel at salmesangen påvirker troslæren; når man synger med egen tunge, egne lepper og eget åndedrett, gjøres sangen til en del av en selv. Når man lærer utenat strofiske, rimede vers, gis disse ordene et skjær av sannhet og legitimitet. Christensen utleder fra dette at salmevalget kan bli et lærespørsmål. Diskusjonen om hva som bør være med i en autorisert salmebok, blir dermed svært viktig for kirken. På samme måte blir det vesentlig hvilken praksis det åpnes for når det gjelder bruk av ikke-autorisert salmemateriale.

Liturgisk orgelspill

Når vi skal undersøke og vurdere hvordan salmesangen blir *ledet*, nærmer vi oss det fagfeltet som i kirkemusikkutdanningen kalles liturgisk orgelspill. Dette faget er viktig i utdanningen, men er lite beskrevet i litteraturen. På norsk har vi først og fremst John Lammetuns fyldige lærebok fra 2001, der han blant annet berører koralenes tempo, koralforspillet funksjon og utforming, den rytmiske overgang mellom versene og en rekke andre emner.¹⁹ Noen år tidligere ga Tim Rishton ut heftet *Liturgisk orgelspill*, som i et mindre format berører mange av de samme emnene.²⁰ Emnet er ellers fra tid til annen berørt i artikler i fagtidsskriftet *Norsk kirkemusikk*: På begynnelsen av 1980-tallet skriver Harald Herresthal en meget innsiktsfull artikkelserie om koralspill i lys av de musikkhistoriske epokene,²¹ mens Kristen Øgaard gir godt formulerte praktiske refleksjoner om emnet i en utvidet lederartikkel året før.²² Arne Rodvelt Olsen skriver utfyllende om emnet i studieboken *Mellom skapelse og gjenløsning*,²³ mens Stig Wernø Holter har en grundig historisk gjennomgang av orgelets liturgiske funksjon i boka *GlogerOrgelet* i 2001.²⁴

17. Marianne Christensen, «Salmesangen i gudstjenesten.» i *Salmesang. Grundbog i hymnologi* (red. Balslev-Clausen, Peter og Iversen, Hans Raun; København: Det Kgl. Vajsenhus forlag 2014), 129-144 (131)

18. Se ibid.

19. John Lammetun, *Liturgisk spill* (Stavanger: Cantando musikkforlag, 2001).

20. Tim Rishton, *Liturgisk orgelspill* (Stavanger: Cantando musikkforlag, 1996).

21. Harald Herresthal, «Koralen – et kunstverk med krav på en stilriktig oppførelsespraksis?», i *Norsk kirkemusikk*, 1/2/3 (1982).

22. Kristen Øgaard, *Å lede menighetens salmesang*, i *Norsk kirkemusikk*, juni (1981), 179-182.

23. Arne Rodvelt Olsen, «Om det liturgiske orgelspill, formål og sammenheng», i *Mellom skapelse og gjenløsning* (red. Ø. Bjørdal og J. Fevang; Oslo: Den norske kirkes presteforening, 1991), 77-86.

24. Stig Wernø Holter, «Orgelets liturgiske funksjon i historisk perspektiv» i *GlogerOrgelet*. (Kongsberg: Komiteen for restaurering av Glogerorgelet i Kongeberg kirke i samarbeid med forlaget Langs Lågen DA, 2001), 44-63.

Analytisk framgangsmåte

Det første jeg vil analysere, er hvilke *salmevalg* som er gjort i de fire menighetene til gudstjenestene på Maria budskapsdag. Det er mulig å ha i alt sju menighetssalmer i dagens gudstjenesteordning: Inngangssalme, bibelsk salme (evt. salme), hallelujavers (evt. salmevers), salme etter prekenen (kan utelates), salme før nattverden, salme under nattverdutdelingen og sluttsalme. Men det er fullt mulig å redusere antallet til tre (metriske) salmer, uten å gå på tvers av gudstjenesteordningens rubrikker.

Jeg vil vurdere salmevalget ut ifra følgende spesifikke kriterier: Hvordan ivaretar salmevalget dagens plassering i kirkeåret og forholdet til søndagens tekster? Hvordan er balansen mellom (antatt) kjent og ukjent stoff? Hvordan er salmene dimensjonert? Er det god balanse mellom korte og lengre salmer? Hvordan er dynamikken i salmelista, er det lagt opp til et hymnologisk høydepunkt, i tilfelle hvor? Hvordan og av hvem er salmevalget gjort? Benyttes de mulighetene som finnes for å synge salmer, eller er en eller flere menighetssalmer valgt bort?

Forskergruppen jeg inngår i, besøkte menighetene på en markert dag i kirkeåret, Maria budskapsdag. Dagen har et eget avsnitt i salmeboka med salmer som passer akkurat på denne dagen, men ikke så ofte ellers i året. Skal de læres, må det hovedsakelig skje på denne ene dagen i kirkeåret. Det at alle salmebokas 10 Maria-salmer tematisk sett vil passe godt, gjør at utfordringen for dem som velger salmer, ikke først og fremst blir å finne noe som passer, men å bestemme hvilke man må velge bort. Dette gjør salmevalget utfordrende, og balansen mellom ønsket om nærhet til dagens tekster kan komme i konflikt med hensynet til gjenkjennelighet og opplevelse av mestring for menigheten.

Det andre jeg vil analysere, er *salmesangen/sangledelsen*. Her vil jeg vurdere hvordan sanglederen (vanligvis organisten) utfører sin oppgave. De følgende musikologisk formulerte kriteriene er for en stor del «taus kunnskap», som formidles gjennom kommunikasjon mellom lærer og student i orgelundervisningen, og som opparbeides gjennom praksis som leder av fellessang. Ut fra tidligere nevnt litteratur om emnet og min egen erfaring og praksis vil jeg gjøre disse vurderingene av salmesangledelsens kvalitet:

For det første vil jeg undersøke om salmens *tempo* er godt. Det skal ikke være slepende, heller ikke heseblesende, men slik at salmens tekst kan artikuleres på en god og naturlig måte, og slik at menigheten gis anledning til å trekke pusten på en organisk måte slik at stemmen kan fungere godt. Så vil jeg analysere om sanglederen har en god *puls* i sitt spill. «Men gjennom det hele må det fornemmes en usvikelig puls, og man må aldri tillate seg å 'snyte' ved strofeslutt.»²⁵ Hvis ikke pulsen er jevn, blir salmemelodiens rytmikk uforutsigbar, noe som fører til usikkerhet hos de syngende: Når man ikke riktig vet når neste tone kommer, tør man heller ikke sette den an med full kraft, man bli redd for å gjøre «noe galt».

Videre vil jeg undersøke om den rytmiske sammenhengen mellom koralforspillet og starten på salmen er godt gjennomtenkt, slik at menigheten kan synge med fra første tone. Likeledes vil jeg analysere hvordan den rytmiske sammenhengen mellom salmens enkelte vers er. «Overgangen mellom vers bør skje slik at melodiføringen blir forutsigbar og gir trygghet i menighetssangen.»²⁶

Endelig vil jeg vurdere om koralforspillet er godt dimensjonert, slik at det fungerer som en konsis introduksjon til salmen, og ikke som et lengre orgelstykke der menighetens sanglige intensitet og innlevelse er brukt opp lenge før selve fellessangen starter. Gir forspil-

25. Olsen, *Mellom skapelse og gjenløsning*, 80.

26. John Lammetun, *Liturgisk spill* (Stavanger: Cantando musikkforlag, 2001), 81.

let den informasjonen det skal?²⁷ Om volumet i koralspillet skriver Øgaard: «Orgelet bør kunne høres godt når kirken er full og alle synger. [...] Men orgelet må ikke være påtren- gende.»²⁸ Jeg vil undersøke om orgelet overdøver menigheten, om det er for svakt registrert til å fungere som god ledelse, eller om balansen mellom instrument og stemmer er god.

Endelig vil jeg prøve å besvare disse spørsmålene: Brukes det forsangere? Hvilken rolle har de i så fall: Synger de unisont med menigheten, flerstemt, eventuelt med overstemmer? Fungerer det godt som ledelse? Varierer sanglederen ved å spille forskjellige satser/harmo- niseringer til de forskjellige versene i salmene? Varieres registreringen? Ble det brukt andre instrumenter enn orgel? Ble det brukt salmebok, eller ble salmene projisert på vegg eller lerret?

Analyse av salmevalg og sangledelse

Sør menighet

Sør menighet ligger i et større tettsted på Østlandet med rundt 10 000 innbyggere. 7 000 av dem er medlemmer av Sør menighet. Gudstjenesterommet er en steinkirke fra middelalder- ren. Det er omtrent 50 personer til stede denne søndagen.

Salmevalg

Det er prest og kantor som sammen tar ut salmene i Sør menighet. Det ble brukt salmebø- ker denne søndagen, men kantor sier i intervjuet at de prøver seg fram med prosjektor på enkelte gudstjenester, for at det skal bli enklere for nykommere å følge med og færre steder å slå opp.²⁹

131 «Vi synger med Maria»

130 «Alle kilder bryter frem i glede» (i stedet for bibelsk salme)

(Solosang etter 2. lesning)

26 «Solbarn, jordbarn» (ikke Halleluja-rop, men Hovlands tekstlesningssvar fra 1977-liturgien)

—

663 «Himmelske Far, du har skapt oss»

(Instrumentalmusikk under takkofferet)

614 «Vår lovsang skal møte deg»

(Instrumental/vokal musikk under utdelingen)

897 «Å, denne kilde»

De som har tatt ut salmer, har prioritert to av de nyere salmene for dagen, nr. 130 og 131. Nr. 130 er satt inn som erstatning for bibelsk salme. I stedet for halleluja-rop før evangelie- lesningen ble det først framført en solosang, «Maria visste du?», en norsk versjon av Lovry og Greenes «Mary, did you know». Så ble «Solbarn, jordbarn» sunget, en salme knyttet til

27. Se Rishton *Liturgisk orgelspill*, 3-4: identifisering av salmen, salmens tempo og starttidspunkt, salmens følelses- messige uttrykk osv.

28. Øgaard, «Å lede menighetens salmesang», 179-182 (185).

29. Intervju, medvirkende Sør, 2019.

adventstiden. En av de intervjuede gudstjenestedeltakerne sier at dette er en salme som har blitt veldig populær i menigheten.³⁰

Etter prekenen ble «Himmelske Far, du har skapt oss» sunget, en mer generell salme om forvalteransvaret. Jeg regner med at denne er godt kjent i menigheten, likeledes «Vår lovsang skal møte deg», som ble sunget før nattverden. Under takkofferet hadde man valgt vekk en menighetssalme til fordel for et instrumentalt musikkstykk. Som sluttsalme ble «Å, denne kilde» sunget, opprinnelig en korsang fra Skeie og Tveits populære sangsyklus *Visst skal våren komme*, og ny som menighetssalme i Salmebok 2013. Salmen har ingen spesiell tilknytning til Maria budskapsdag, men er kanskje kjent i menigheten fra før.

To av salmene er altså knyttet til dagen, mens fire er mer generelle. De to som er knyttet til dagen, er plassert først, slik at fokus settes på Maria budskapsdag fra begynnelsen av gudstjenesten. Jeg forutsetter at de fire salmene som ikke hører til dagen, er valgt ut fordi de er bedre kjent. Sluttsalmen er muligens tenkt som det hymnologiske høydepunkt, men denne framsto ikke som godt nok kjent til å utløse det frie, uforbeholdne sanguttrykket man gjerne ønsker seg på dette stedet. Man benyttet alle mulighetene liturgien gir til å synge salmer, unntatt under nattverdutdelingen. Det var god balanse mellom kortere og lange salmer.

I intervjuene med ledelse og de ansatte i menigheten kom det fram at salmekvelder har vært et meget populært og godt besøkt tiltak de siste årene, og at den statistiske økningen av gudstjenestebesøkende langt på vei skyldes disse. Hver måned har man invitert en kjent person i bygda (politiker, næringslivsleder osv.) som har plukket ut åtte salmer og selv presentert dem før de ble sunget. Leder i fellesrådet gir uttrykk for at dette kan ha ført til økt rekruttering til gudstjenestene og til at menigheten har lært flere salmer.³¹ I intervjuene kommer det også fram at det arbeides planmessig med salmevalg, slik at man både sikres at noen salmer ikke går igjen for mye, og at nye salmer får en sjanse til å bli innsunget. I tillegg har de hver onsdagskveld et arrangement som kalles «Night hymns», der organisten spiller improvisasjoner over salmene til kommende søndag.³²

Salmesang/sangledelse

Gudstjenesten vi besøkte, var preget av god salmesang fra en liten, stø menighetskjerne. En av personene vi intervjuet etter gudstjenesten, uttrykte at han verdsetter at det er mulig å delta i salmesangen på ulike måter:

Jeg har vært på gudstjeneste og hørt noen sånne som er med og synger for «fulle mugger», eller altså helt vanlig bra, da, og som absolutt ikke synger riktig, de klarer ikke å finne tonen, og jeg har kost meg og tenkt at ... så bra at de synger allikevel ... og det mener jeg helt seriøst ...³³

Analysen av salmevalg og sangledelse bidrar til å belyse om og hvorfor personer som ikke er rutinerte sangere, også opplever at de kan være med og synge i denne menigheten, og videoopptaket fra gudstjenesten viser at de frammøtte synger godt med på salmer og liturgiske ledd. Orgelspillet er gjennomgående klart og tydelig, med klar puls og godt, organisk tempo. Noen av forspillene virker lange og omstendelige, særlig til nr. 633 og nr. 26. Tempo på nr. 663 er så høyt at organisten må legge inn ekstra pauser for at folk skal få puste. Dette

30. Intervju, gudstjenestedeltakere Sør, 2019.

31. Intervju, ledelse Sør, 2019.

32. Intervju, ledelse Sør, 2019.

33. Intervju, gudstjenestedeltakere Sør, 2019.

gjør at salmen mister pulsen og ikke står støtt rent rytmisk. Sangen blir heller ikke så fulltonende.

I gudstjenesten medvirker en sangsolist med to sanger, etter andre tekstlesning og under nattverdutdeling. Hun bruker mikrofon, og det høres ikke ut som hun utover sine egne innslag har noen rolle som forsanger. Bruken av mikrofon gjør at soloinnslagene får sin egen «sound» og stikker seg ut, slik at de ikke oppleves som godt integrert i helheten.

Kantor har fått med en bratsjist som spiller fra galleriet, både på salmer og liturgiske ledd, og som også spiller et solostykke under menighetens takkoffer. Alt virker veldig godt forberedt med forspill, forskjellige satser på de forskjellige salmeversene og gjennomarrangert akkompagnement til sangsolisten. Hvis arrangementene er utskrevet, må det ha tatt kantor mange timer å skrive ut disse notene. Bratsjisten støtter sangen med tydelige melodier, og inspirerer den med forsiktige over- og understemmer uten å forvirre menigheten. Jeg vurderer dette som svært godt arrangør-håndverk.³⁴

Vest menighet

Vest menighet er en sentrumsmenighet i en stor vestlandsby. Det bor omtrent 6 000 mennesker i menigheten, og omtrent 3 000 av disse er medlemmer i Vest menighet. Kirkehuset er en stor, nyromansk murkirke fra 1860-tallet. Det er rundt 350 personer til stede denne søndagen.

Salmevalg

Gudstjenesten var preget av at det var mange konfirmanter og konfirmantfamilier til stede. Noen av mulighetene for salmesang ble ikke benyttet, det ble sunget fem vanlige menighets-salmer mot sju mulige. Det ble ikke brukt salmebøker; alle salmene sto utskrevet i menighetsagenden. Salmevalget var preget av tradisjonelt salmebokrepertoar, noe som en av de intervjuede gudstjenestedeltakerne gir uttrykk for at han setter pris på:

Jeg er sjeleglad for at jeg ikke trenger å høre litt overforenklede lovsanger med det samme refrenget 13 ganger ... jeg vet jo det er mange som liker [det] ... men det er ikke meg.³⁵

Disse salmene sto på salmetavla denne søndagen:

482 «Deg å få skode»

(Ikke bibelsk salme)

440 «Kom, kom og hør et gledens ord»

(Ikke hallelujavers)

—

(Instrumentalmusikk etter credo, fra Requiem av Mozart)

608 «Når vi deler det brød som du oss gir»

(ikke utdelingssalme, men konfirmantkor etter utdelingen, bl.a. som forsangere på nr. 646 «Lean on me»)

320 «Ærens konge, nådens Herre»

34. Videoopptak Sør, 2019.

35. Intervju, gudstjenestedeltakere Vest, 2019.

Salmevalget i Vest menighet er overraskende. Vi finner ingen salmer som er spesielt knyttet til Maria budskapsdag. Prekenen inneholdt en dramatisering av Maria som fikk sitt oppdrag, og var fullt og helt sentrert om dagens prekentekst. Men salmene for denne markerte dagen uteble helt, og antallet «vanlige» menighetssalmer var redusert til fire.

Man hadde valgt å starte gudstjenesten med «Deg å få skode». Det ble bare lest én tekst, dermed falt bibelsk salme bort. Før prekenen ble «Kom, kom og hør et gledens ord» sunget på hallelujaversets plass.

Etter prekenen ble det spilt et stykke instrumental musikk etter credo, et arrangement for to fioliner fra Requiem av Mozart, spilt av to dyktige konfirmanter. Salme før nattverden var den mye brukte «Når vi deler det brød som du oss gir», med repeterende struktur som gjør det lett å synge med. Under nattverdutdelingen ble det spilt klassisk orgelmusikk, blant annet Bachs «Arioso». Etter utdelingen stilte konfirmantene opp som kor og sang to sanger, først «Lean on me» med klaver og el-gitar. Denne salmen var ment som fellessang, nummeret sto på salmetavla. Soknepresten dirigerte konfirmantkoret. Utgangssalmen var «Ærens konge, nådens Herre», som synges på den kjente melodien fra finalen av Beethovens 9. symfoni.³⁶

I intervjuet med de medvirkende kom det fram at man vanligvis la stor vekt på å ha et helhetlig musikalsk uttrykk i gudstjenestene («det pleier jo ikke å være gitar og sånt i gudstjenestene våre»),³⁷ men at man denne søndagen hadde hatt konfirmanter og den forestående konfirmasjonen i sentrum, og hadde valgt en mer «folkepedagogisk» linje. Allerede i visitasberetningen for 2013 kan man lese at salmevalg og sangledelse er et spesielt satsningsområde.³⁸ Soknepresten ga uttrykk for at hun gjerne skulle hatt med noen av «de flotte Maria-salmene». Vikarpresten, som var medliturg denne søndagen, la vekt på at det var stor bevissthet rundt salmevalget i forhold til kirkeårets spesielle dager.³⁹

Kantor hadde ikke anledning til å være på intervjuet.

Det kommer ikke klart fram i intervjuene hvem som tar ut salmene, men det ble brukt uttrykket «vi» om dette arbeidet. Vikarpresten mener det er viktig å ha en sluttsalme som er godt kjent; da kan man heller ha en eller to midt inni som ikke er så godt kjente. Ingen av salmene opplevdes som for lange i forhold til helheten.

Salmesang/sangledelse

Inngangssalmen (nr. 482) spilles med god framdrift etter et selvstendig preludium under prosesjonen, uten tematisk sammenheng med salmen. Utenom de to forsangerne på galleriet er det bare et fåtall som synger. Organisten gjør en god innsats for å få med flere ved å spille med framhevet melodi på vers 3 og 4. Pustepausene blir av og til for korte, særlig før siste frase, noe som vanskeliggjør en fulltonende fullføring av verset.

Forspillet til salmen før prekenen (nr. 440) er formet som en fri og variert gjennomspilling av koralen med framhevet melodi. Til slutt stopper spillet nesten opp, og det blir vanskelig å få med folk fra begynnelsen av første vers. Det er stadig mest forsangerstemmer å høre på opptaket, også ansatser til en (improvisert?) overstemme på siste vers. Ellers synger forsangerne salmemelodiene unisont. Under salmen før nattverden (nr. 608) samles menighetens takkoffer inn, noe som gjør at mange er opptatt med å finne fram penger. Likevel er sangen noe bedre enn tidligere, det høres noen mannsstemmer i tillegg til forsangerne. Organisten

36. Videoopptak Vest, 2019.

37. Intervju, medvirkende Vest, 2019.

38. Visitasbesetning 2013, Vest, s. 12.

39. Intervju, ledelse Vest, 2019.

spiller koralbokens sats på alle tre vers, med noen tillegg mellom frasene. Koralspillet fungerer godt, og flere kommer med i sangen etter hvert.

Den siste fellessangen (nr. 320), med melodi fra Beethovens 9. symfoni, ble introdusert av konfirmantkoret, som sang «Joyful, joyful» unisont, en slags gospelversjon av Beethovens melodi, slik at organisten bare trengte en liten modulasjon før salmen kunne begynne. Første vers ble spilt med frisk registrering, og alt skulle ligge til rette for en løftet sluttsalme. Men synkopen ved overgangen til nest siste verselinje skapte problemer for menigheten, slik at sangen ble hakkete og usynkron i avslutningen av alle de fire versene. Tanken var sikkert at dette var en godt kjent melodi, og orgelspillet var klart og tydelig nok, men Beethovens lille rytmiske vri mot slutten gjør at denne sangen kanskje ikke er så velegnet som salme som man skulle tro.

Man kan ellers observere en hovedliturg som utfører den liturgiske messesangen med stor vokal kompetanse og liturgisk overbevisning. Men messesangen begrenser seg til velsignelsen og innstiftelsesordene, ikke engang prefasjonsdialogen eller prefasjonen er i bruk. Hovedliturgen var også en kompetent dirigent for konfirmantkoret.

Man aner at den «folkepedagogiske linje» som ble valgt i planleggingen av gudstjenesten, kanskje også har ført til at messesang og tradisjonelle liturgiske ledd har blitt valgt bort denne søndagen. Det ble for eksempel ikke sunget kyrie.

Nord menighet

Nord er en forstadsmenighet i en stor norsk by. Det bor rundt 9 000 mennesker i sognet, 6000 av disse er medlemmer i menigheten. Kirkehuset er en langkirke i stein fra 1850-tallet.

Salmevalg

Det er omtrent 60 personer til stede denne søndagen. Det ble brukt salmebøker. Salmeutvalget blir gjort av kantor og prest onsdagen før gudstjenestesøndagen. Kantor sier at salmeutvalget vanligvis er litt mer «traust» og vanlig i denne kirken.⁴⁰ Gudstjenesten bar preg av at det var mange dåpsfamilier til stede. Menighetssangen var likevel frimodig og frisk. En av gudstjenestedeltakerne vi intervjuet, fortalte at han setter pris på å kunne synge i gudstjenestene i menigheten:

[D]et synes jeg har vært en fantastisk ting med kirken at der er det faktisk ingen som snur seg og ser på meg ... fordi jeg synger falskt, der kan alle synge ... så derfor liker jeg veldig godt når det er vanlige, kjente salmer.⁴¹

Disse salmene var tatt ut denne dagen:

- 131 «Vi synger med Maria»
- 592 «For augo våre faldar» (dåpssalme)
- 638 «Må Gud velsigne deg» (dåpsvers)
- 122 «Å skjønnest rose på vår jord»
- 977.5 «Halleluja»
-
- 130 «Alle kilder bryter frem i glede»

40. Intervju, medvirkende Nord, 2019.

41. Intervju, gudstjenestedeltakere Nord, 2019.

614 «Vår lovsang skal møte deg»

Under utdelingen: orgelmusikk

129 «Lovsangen toner»

I Nord menighet er salmevalget lagt opp rundt to klare spor: Konsentrasjon rundt sentrale salmer til dagens tekster, samt større vekt enn vanlig på salmesangen i forbindelse med dåpen. Man har fått plass til tre av de nyere salmene på Maria budskapsdag (nr. 129, 130 og 131), samt den engelske middelalderteksten som er gjendiktet av Svein Ellingsen og tonesatt av Iver Kleive på nr. 122. Maria-salmer omslutter gudstjenesten og er sentrale i forbindelse med lesninger og preken. Dåpssalmen synges ved innledningen til dåpen, i tillegg synges verset på nr. 638 etter hver av de tre dåpshandlingene. Dermed blir dåpen, også hymnologisk sett, en svært viktig del av gudstjenesten.

Balansen mellom antatt kjent og ukjent stoff ser ut å bikke noe over mot at det er flest ukjente salmer denne dagen. Bruk av dåpsvers ser ut til å være innarbeidet i menigheten, og i intervjuene sies det at det brukes det samme verset hver gang det er dåp. Dåpssalmen varieres mer, får vi vite.⁴² Sammen med salmen før nattverden danner disse en gruppe kjente sanger til å balansere opp mot fire mer ukjente salmer for dagen. Sett under ett er salmevalget i Nord menighet dristig og konsekvent rettet mot dagen og mot dåpen. Det er ikke «spart på noe» rent hymnologisk. Likevel framtrer ikke gudstjenesten som helhet som overlesset eller salmetung.

Alle mulighetene for salmesang ble benyttet unntatt én: Salme under nattverdutdelingen er erstattet av orgelspill (begynnelsen av «Preludium, fuge og variasjon» av César Franck). I og med at det synges to salmer under dåpshandlingen, kommer man likevel opp i sju menighetssalmer totalt.

Salmesang/sangledelse

Salmeledelsen oppleves som distinkt og klar: Forspillene er informative, med klar presentasjon av koralmelodien. På forspillet til salmen etter prekenen legger organisten inn noen meditative «lommer» mellom frasene, som både åpner for ettertanke etter prekenen og peker framover mot salmen. Før sluttsalmen spiller organisten et forspill med klar, original melodi, men der de andre stemmene varieres på en måte som gir forventning om en livlig koral med rytmisk spenst.

På opptakene er det ikke mulig å høre noen variasjon i registreringen fra salmevers til salmevers.

Koralspillet er noe mer skiftende. Noen salmer blir spilt med uklar overgang mellom frasene, i nr. 122 blir ikke den lange tonen etter 2. verselinje holdt ut lenge nok, mens i nr. 614 blir pustepause midt i verset for lang, slik at salmen ikke «står» skikkelig på beina. Da blir det risikabelt å synge for full hals.⁴³ I intervjuene blir det opplyst at det vanligvis er med forsangere på gudstjenestene, men det var det ikke denne dagen.⁴⁴ Det er tydelig at kantor og menighet har en god «kontrakt» for hvordan koralspillet fungerer som ledelse, slik at menigheten tør å synge. Dette merkes særlig i sluttsalmen, der orgelspillet leder godt, også i den krevende synkopen i begynnelsen av omkvedet. Organisten legger opp til et drivende, raskt tempo, og menigheten følger opp. Dette gjør at det samlet sett er god menighetssang fra de «faste» menighetsleddene, noe også feltnotatene bevitner.⁴⁵

42. Intervju, medvirkende Nord, 2019.

43. Videoopptak Nord, 2019.

44. Intervju, ledelse Nord, 2019.

45. Feltnotater Nord, 2019.

Øst menighet

Øst menighet er en urban sentrumsmenighet i en stor norsk by. Soknet har 13 000 innbyggere, og 6 500 er medlemmer i menigheten. Gudstjenesterommet er en stor nygotisk steinkirke fra 1880-årene. Det er omtrent 180 personer til stede denne søndagen.

Salmevalg

Denne søndagen ble det sunget fem vanlige menighetssalmer, mot sju mulige i Øst menighet. Presten tar ut salmene sammen med kantor og organist i ett eller to møter i løpet av uka, foruten at man justerer via e-post fram mot søndagen. Det ble brukt salmebøker. Daglig leder sier i intervju at de har en strategi om at de ikke skal ha kunstige blomster i kirken, ikke kunstig musikk (avspilling av CD), og at de skal ikke bruke prosjektor.⁴⁶

Menigheten rår over store liturgiske og musikalske ressurser, og mange søker dit på grunn av salmesangen. En av gudstjenestedeltakerne vi intervjuet, sa det slik:

Jeg synes det er fint å synge her. Mer enn andre steder. For her synger alle, og da kan man bare synge med, [av] og til blir det veldig høyt volum. Du hører organisten slår for å bringe lyden opp. Da er det som det vibrerer. Det er veldig sterkt. Det er også fint å høre sin egen stemme. Man blir del av noe større.⁴⁷

Denne søndagen var disse salmene satt opp:

(Korintroitus: Noen vers fra Magnificat, med omkved nr. 934.)

(Dåp, ingen dåpssalme)

Mellom lesningene: 130 «Alle kilder bryter frem i glede»

I forbindelse med evangelielesningen: 129 «Lovsangen toner», 2 + 1 vers

---

Korsang: «There is no rose of such virtue»

125 «Guds folk for sin konge skal kveda»

131 «Vi synger med Maria»

799 «Syng i stille morgonstunder»

I forhold til de andre tre gudstjenestene vi undersøkte, viser Øst menighet et friere forhold til den fastsatte liturgi, og en større kreativitet i salmevalget. Dette er mulig ettersom de rår over større musikalske ressurser: Det er to kirkemusikere i sving: organisten ved orgelet på galleriet og kantoren sammen med en godt skolert korgruppe nede i kirkens kor.

Inngangssalmen er byttet ut med et kor-introitus som synges under avslutningen av prosesjonen. Den består av de tre første versene av Marias lovsang resitert på gregorianske formler, med omkvedet fra salmebokas nr. 934, men uten at menigheten synger med. Dåpen forrettes umiddelbart etter dette, uten bruk av dåpssalme.

Første gang menigheten synger en salme, blir dermed etter første tekstlesning.

Som hallelujavers før og etter evangeliet synges salmen «Lovsangen toner», to vers før og ett vers etter lesningen. Det avsluttende omkvedet i salmen «Halleluja, halleluja» gjør valget

---

46. Intervju, ledelse Øst, 2019.

47. Intervju, gudstjenestedeltaker Øst, 2019.

treffende. Men man kan spørre seg om de to versene tar for lang tid, slik at den liturgiske flyten bremses når evangelieprosesjonen må stå og vente lenge på sin nye plass nede i midt-gangen før lesningen kommer i gang. Etter lesningen fungerer det bra ettersom prosesjonen skal flytte seg og predikanten komme seg opp på prekestolen.

Etter prekenen har man valgt å sette inn en korsang, «There is no rose of such virtue» av Jonathan Lane, som er den samme teksten vi finner i Svein Ellingsens oversettelse på nr. 122 i salmeboka («Å, skjønnest rose på vår jord»), men sunget på engelsk. Teksten står i agenden, men er ikke oversatt til norsk. Under nattverdutdelingen, som ble gjennomført med kneling ved alterringen og dermed tok lang tid, ble det framført først en korsang (John Tavener, «Mother of God, here I stand»), deretter en orgelimprovisasjon og til slutt salmen «Vi synger med Maria».

Som sluttsalme hadde man valgt morgensalmen «Syng i stille morgonstunder». Blix sin salme, som spiller på de tradisjonelle bildene mørke/lys og kallet til å leve i lyset, markerer et brudd med de andre salmene, som alle er sentrert rundt Maria budskapsdag. Man går ut av dagens tematikk og velger en mer generell avslutning på gudstjenesten.

Alle salmer unntatt én er knyttet til Maria budskapsdag, og dermed vipper balansen mellom antatt kjent og ukjent stoff over mot det ukjente. Men bruken av forsangere gjør i praksis dette mindre relevant i denne menigheten, der sangen er fulltonende fra første stund. Forsangerne veksler mellom unison sangledelse, flerstemt sang og forsiktig bruk av overstemmer. Når det gjelder hvordan salmesangen er dimensjonert, finner vi en god balanse. Det er ikke for mye sang, jeg tror heller menigheten, når de går ned mot kirkekaffen etter postludiet, kunne ha lyst til å synge enda mer.

Salmesang/sangledelse

Allerede preludiet, som spilles under prosesjonen, varsler at vi her kan vente oss svært kompetent orgelspill: Vi hører et bredt anlagt, tydelig improvisert inngangsstykke i «fransk» stil, eksperimentelt utformet. Det skulle vise seg å være innledning til en korsang, ikke til en salme. Jeg merker meg at de bruker festtidenes gloria fra 1977, med korvers, men ikke kyrie. Da endelig menigheten fikk slippe til med en salme mellom tekstlesningene (på bibelsk salme-plassen), innledes det med et fantasifullt forspill formet som en duett mellom lys og mørke, der melodien gjennomføres i friskt tempo i venstre hånd. Så kommer salmen, spilt med autoritet og god framdrift. Menigheten er ikke helt med på de første ordene, men organisten lar seg ikke affisere av det; hun følger sin plan, og snart er alle med i sangen. Avstand mellom forspill og første vers, og mellom de forskjellige versene følger en god, rolig puls som gjør starten på versene fast og fin.

Organisten varierer registreringen og setter inn en framhevet melodi i tenor-leiet på vers 2. På vers 3 synger korsopranene en diskant uten at melodilinjen blir overdøvet. På lignende måter blir salmespillet variert fra vers til vers, og menigheten og koret synger av full hals.⁴⁸ Som en av de tilstedeværende forskerne skriver i feltnotatet: «Hele rommet er fylt av orgel og sang!»⁴⁹

I intervjuet forteller de medvirkende at de arbeider mye med forberedelser for å sikre flyt og sammenheng i det liturgiske forløp. Ordet «salmer» er et gjengangerord i hele intervjuet, for å beskrive motivasjonen for arbeidet: «Selv om prekenen og dagsformen svikter, har vi alltid liturgien og salmene å lene oss på!»⁵⁰

48. Videoopptak Øst, 2019.

49. Feltnotat Øst, 2019.

50. Intervju, medvirkende Øst, 2019.

Ett sted merker man som sagt en liten brems i flyten, nemlig i forbindelse med salmeversene før evangelielesningen. Under vers 2 av «Lovsangen toner» står alt stille, predikanten er ferdig med evangelieprosesjonen, og er klar til å lese, men må vente. Dette kan kanskje framstå som en uvesentlig kritikk, men når flyten ellers er så god, blir det tydelig når det en sjelden gang svikter.⁵¹

Hvis vi leter etter et hymnologisk høydepunkt, vil jeg tro sluttsalmen er tenkt som det. Etter alle salmene knyttet til Maria budskapsdag, som er ukjente for mange, kommer denne inn som en gammel kjenning. Morgensalmen har samme melodi som en folkekjær bryllupssalme fra et par generasjoner tilbake, og folk stemmer i av full hals. Tempoet er rolig, staselig, og i siste vers trekker organisten rørstemmer, og orgelet bruser. Midt i siste vers går tempo ytterligere ned, og organisten makter ved alternative harmoniseringer og en bredere satstype å slutføre lovsangen med full intensitet til siste sekund.⁵²

Koralspillet er aldri for raskt, men tilpasset et stort rom der det er mange som synger. Pulsene holdes forbilledlig, og alle overganger fungerer organisk og trygt. Orgelet overdøper ikke menigheten, men inspirerer, også med stort volum der det trengs. Det gjør inntrykk når en av de ansatte skal gjøre rede for strategien bak den økte tilstrømningen i menigheten slik: «[D]en tidligere soknepresten her, han sa at i Øst senker vi ikke terskelen, vi hever den, det glemmer jeg aldri.»⁵³ Jeg regner med at uttrykket «å heve terskelen» for kirkemusikkens vedkomne blant annet kan bety å ansette en egen korleder som er med på gudstjenestene i tillegg til organisten, og å etablere et liturgisk kor som har vist seg å gjøre seg gjeldende på høyt nivå nasjonalt.

Diskusjon

Denne gjennomgangen viser at det er store forskjeller mellom de fire undersøkte gudstjenestene, både når det gjelder salmevalg og ledelse av salmesangen.

Mest varierer salmevalgene, fra det strengt kirkeårsbundne til et utvalg helt uavhengig av dagens tekster. Mulighetene til å *velge* salmesang er også ulikt brukt, fra en gudstjeneste med åtte menighetssalmer til en annen som bare hadde fire salmer på programmet.

Når det gjelder salmeledelsen, er det derimot flere ting som går igjen i de fire menighetene: I alle gudstjenestene er det brukt orgel, med tradisjonelt spill fra *Norsk korallbok*. Det ble brukt salmebøker tre av stedene, mens salmene ble sunget fra agenda ett av stedene. Ingen av menighetene hadde valgt å projisere salmene på vegg eller lerret.

Salmesangen var godt ledet i alle menighetene, sett i forhold til kriteriene gitt i begynnelsen av artikkelen. Sanglederne hadde gjort gode valg med hensyn til tempo, flyt og puls i spillet, og hadde valgt registrering tilpasset menigheten der og da.

Flere av organistene varierte både registrering og satstype/harmonisering fra vers til vers. Bruk av flere instrumenter styrket salmesangen i en av menighetene. Bruk av forsangere fungerte styrkende på salmesangen i to av gudstjenestene.

I en av menighetene ble den økte gudstjenestedeltakelsen forklart med andre arrangementer i kirken som var knyttet til salmesang: Salmekvelder der kjente personer valgte og presenterte salmer, i tillegg til et arrangement i kirken en sen kveld midt i uka der organisten improviserte over kommende søndags salmer.

51. Videoopptak Øst, 2019.

52. Videoopptak Øst, 2019.

53. Intervju, ledelse Øst, 2019.

I en av menighetene hadde man valgt å gjennomføre dåp uten å synge dåpssalme, mens man i en annen hadde både dåpssalme og et eget dåpssalmevers for hvert av de tre dåpsbarna. Disse ulike hymnologiske prioriteringene fører til ulik fokusering på dåpshandlingen. Dåp uten dåpssalme synes å være et bevisst valg, i og med at man avviker fra gjeldende gudstjenesteordning. For noen vil det å utelate dåpssalmen være et sterkt signal om nedgradering av dåpens liturgiske betydning, mens det for andre vil være et velkomment bidrag til å bedre flyten i høymessens inngangsdeler.

Én ting som ikke har med salmesangen spesielt å gjøre, må likevel nevnes i forbindelse med menighetssang mer generelt: Ingen av de fire menighetene hadde valgt å bruke noe av den nye liturgiske musikken som kom som en del av Gudstjenestereformen i 2011, og som mange menigheter har brukt mye tid og krefter på å introdusere og lære. I alle de fire menighetene hadde man valgt å beholde ordinariemusikken fra 1977. En av menighetene hadde prøvd ut to av de nye seriene, men gått tilbake til 1977-musikken allerede i 2014.

Avslutning

Analysen av salmevalg og salmesang har vist at salmesangen er et viktig element i hvordan gudstjenestenes kvalitet i de fire menighetene manifesterer seg, der visse definerte prinsipper for orgelspill og sangledelse går igjen: Spillet er rytmisk støtt, det er valgt gode tempi, og ledelsen er i det hele tatt *forutsigelig* på en slik måte at menigheten trygt kan synge ut med noen risiko. Den gode fellessangen ser klart ut til å være oppnådd ved alt fra god til eksellent ledelse fra orgelkrakk og forsangerplass.

I én av menighetene var salmevalget gjort utelukkende med tanke på dagens menighet, men i intervjuene ble det presisert at man vanligvis hadde mer kontakt med dagens tekster når man valgte ut salmer. I de tre andre gudstjenestene hadde man valgt sanger med god kontakt både med dagens preg og med de krav dagens menighet stilte. Det var god eller brukbar balanse mellom kjent og ukjent stoff. Det var god balanse mellom korte og lengre salmer. Salmelistene var som helhet godt dimensjonert. Salmevalget var overalt et samarbeidsprosjekt mellom prest og kantor, og ofte flere.

Analysen viser at salmeledelsen har stor betydning for hvor godt det oppleves å synge i en gudstjeneste. Artikkelen viser at dette er like avgjørende i gudstjenester med få deltakere, med mange deltakere som sjelden går på gudstjeneste, og på gudstjenester der mange av de syngende deltar i salmesangen.